

Dr hab. prof. UAM Michał Urbańczyk¹
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

Zwycięstwo prowokacji w XXI wieku. Aktualność myśli Józefa Mackiewicza a geopolityczna sytuacja Europy Wschodniej

Wstęp

Józef Mackiewicz² był jednym z najwybitniejszych polskich publicystów i pisarzy politycznych XX wieku³. Swoje poglądy artykułował w licznej publicystyce i książkach. Jedną z nich jest *Zwycięstwo prowokacji*⁴, która zawiera analizę ideologii komunistycznej oraz charakterystykę przyczyn jej popularności na świecie w drugiej połowie XX wieku. Mackiewicz opisał w niej istotę sowieckiego totalitaryzmu, błędy Europy Zachodniej i Europy Wschodniej w zetknięciu się z tą ideologią oraz radził, co należy

---

¹ <https://orcid.org/0000-0003-4387-2848>

² Józef Mackiewicz (1902–1985) – pisarz i publicysta, świadek niemieckiej i sowieckiej okupacji Wileńszczyzny, od 1945 r. na emigracji w Wielkiej Brytanii, od 1954 r. w RFN. Jego twórczość ostrzegała przed zagrożeniem komunistycznym i sowietyzacją: powieści poświęcone losom Polaków i innych narodów Europy Wschodniej, głównie w czasie II wojny światowej (*Droga donikąd*, *Nie trzeba głośno mówić*, *Kontra*), reportaże (m.in. relacja z ekshumacji grobów katyńskich), liczna polemiczna publicystyka polityczna. [Hasło:] *Józef Mackiewicz*, [w:] *Encyklopedia popularna PWN*, tom 5 Kon–Mas, Warszawa 1997, s. 442. Na temat życia i twórczości Józefa Mackiewicza szerzej m.in.: Łukomski Grzegorz, *Józef Mackiewicz (1902–1985). U źródeł antykomunizmu ideowego*, Łomianki 2019; Maciąg Kazimierz, *Sam jeden. Józef Mackiewicz: pisarz i publicysta*, Warszawa 2021; Lewandowski Waław, *Józef Mackiewicz: artyzm, biografia, recepcja*, Londyn 2000.

³ G. Łukomski nazwał go wybitnym intelektualistą, któremu „czas przyznał (...) rację. Wydarzenia (...) w pełni potwierdziły”. Łukomski Grzegorz, dz. cyt., s. 8.

⁴ Pierwsze wydanie książki zostało opublikowane w Londynie w 1962 r., już dwa lata później przetłumaczono ją na język niemiecki. Mianowicz Tomasz, *Józef Mackiewicz w Niemczech: pisarz jeszcze nie znany?*, „Archiwum Emigracji. Studia – Szkice – Dokumenty”, 2002/2003, nr 5/6, s. 181–182. W Polsce wydawana w drugim obiegu, m.in. przez podziemne Wydawnictwo Klubów Myśli Robotniczej BAZA w 1986 r. Wszystkie cytaty w artykule pochodzą z tego drugoobiegowego wydania. Warto nadmienić, że wedle Mirosława A. Supruniuka J. Mackiewicz był w latach 1976–1990 – obok Czesława Miłosza – najczęściej drukowanym autorem w niezależnych od cenzury oficynach wydawniczych. Supruniuk Mirosław A., *Józef Mackiewicz w niezależnym obiegu wydawniczym w PRL w latach 1976–1989 (1990)*, „Archiwum Emigracji. Studia – Szkice – Dokumenty”, 2021/2022, nr 29, s. 408–426.

zrobić, aby ten wrogi człowiekowi i człowieczeństwu system nie odniósł całkowitego sukcesu. Wydawać by się mogło, że wraz z upadkiem komunizmu w 1989 r.⁵ książka straci na aktualności. Agresja Rosji na Ukrainę, najpierw w 2014 r., a potem w 2022 r., pokazała, że zagrożenie totalitaryzmem jest nadal aktualne. Zmieniła się tylko ideologia: zamiast sowieckiego komunizmu wrogiem wolności jednostki stał się Putinowski rasyzm⁶. Termin ten, stosowany zamiennie z terminem *rosyjski faszyzm*, należy rozumieć jako polityczną doktrynę oraz polityczno-społeczną praktykę stosowaną przez Putinowski reżim rządzący Rosją w XXI wieku, będącą podstawą najpierw autorytarnego, a potem quasi-totalitarnego państwa budowanego od dwóch dekad pod przywództwem Władimira Putina. Wobec wydarzeń najnowszej historii ostatnich lat można postawić hipotezę o jej totalitarnym charakterze, stawiając ją w jednym rzędzie z XX-wiecznymi totalitaryzmami: faszyzmem, nazizmem i bolszewizmem.

Wydaje się więc konieczne sięgnąć do antytotalitarnej publicystyki XX wieku, by nie popełnić błędów, które całe państwa i społeczeństwa oraz stojący na ich czele politycy popełnili w XX wieku, doprowadzając najpierw do hekatombi II wojny światowej, a potem do dominacji sowieckiego komunizmu w Europie Wschodniej, a następnie do półwiecza zimnej wojny. I w tym kontekście *Zwycięstwo prowokacji* Mackiewicza wydaje się lekturą obowiązkową. Bez wątplenia doświadczenia Europy Wschodniej, wyartykułowane m.in. w publicystyce tego doskonałego znawcy XX-wiecznego sowieckiego totalitaryzmu, są tu bezcenne. Celem artykułu jest zatem wskazanie aktualnych tez i opinii Mackiewicza w kontekście uwarunkowań geopolitycznych⁷ Europy Wschodniej.

---

⁵ W swojej książce z 1989 r. *Wielkie bankructwo* Zbigniew Brzeziński nazbyt optymistycznie pisał, że „[u] progu następnego stulecia nieodwracalny dziejowy zmierzch komunizmu sprawi, że jego praktyka i ideologia okażą się w znacznej mierze nieistotne dla kondycji ludzkiej. Brzeziński Zbigniew, *Wielkie bankructwo*, Paryż 1990, s. 7.

⁶ Por.: Snyder Timothy D., *The War in Ukraine Has Unleashed a New Word*, <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html> [dostęp: 10.01.2023]; James Gregor A., *Fascism and the New Russian Nationalism*, „Communist and Post-Communist Studies”, 1998, nr 31(1), s. 1–15; Якубова Лариса, *Онтологія рашизму: Україна як alter ego Росії*, „Український історичний журнал”, 2022, nr 4, s. 78–92.

⁷ Wojna na Ukrainie przyniosła renesans zainteresowania geopolityką. Tymczasem w Rosji kwestie geopolityczne są od dawna przedmiotem rozważań. W tym kontekście

Istota totalitaryzmu sowieckiego

Na początku warto jednak zadać sobie ogólniejsze pytanie: co stanowi o wyjątkowości publicystyki Józefa Mackiewicza? Przede wszystkim *eleganckie i wysublimowane myślenie*, którego celem jest *suwerenność myśli*⁸ i *odrzućcie kolektywnego sposobu myślenia*⁹. Mackiewicz pięknie pisał, że „[Ś]wiat wolny różni się jeszcze i tym od świata niewolnego, że nie może być w nim za dużo dyskusji, wymiany myśli w rzeczach ważnych. Wartość wolnej myśli mierzy się nie tylko jej wartością obiektywną, ale i jej subiektywną szczerością”¹⁰. W innym miejscu Mackiewicz pisał: „[S]uwerennością myśli nazywam stan, w którym myśl ludzka nie ulega ślepo i nie daje się bezapelacyjnie powodować i kształtować z góry narzuconym dogmatom. Jeżeli bowiem jednym ze sprawdzianów suwerenności państwowej jest nieograniczone prawo wyboru własnych sojuszników, to sprawdzianem suwerenności myśli winno być nieograniczone prawo w wyborze własnych poglądów”¹¹. Co równie ważne, Mackiewicz usilnie starał się odejść od romantycznej wizji polityki. W swej książce podkreślał, że „[I]eży w moim zamiarze możliwie pomijać stronę emocjonalną. Tak niestety popularną w polskim piśmiennictwie politycznym, a sprowadzać rzecz do spokojnej oceny rzeczywistości. [...] mamy za dużo ocen moralnych, za mało ocen faktów”¹². To odejście od polityki bazującej na emocjach,

---

warto sięgnąć do piśmiennictwa jednego z ważniejszych filozofów i ideologów współczesnej Rosji, tj. Aleksandra Dugina. W języku polskim opublikowano jego cztery książki: *Podstawy geopolityki* (Warszawa 2019), w której przedstawia własną wizję geopolitycznej sytuacji Rosji; *Czwarta teoria polityczna* (Warszawa 2019), w której prezentuje własną ideologię, która powinna przyświecać Rosji jako mocarstwu w XXI wieku; *Putin kontra Putin. Dwa oblicza jednego systemu* (Warszawa 2019), poświęconą własnym wizjom Putina jako polityka i polityki Putina; *Manifest Wielkiego Przebudzenia i pisma czasu wojny* (Warszawa 2022), w której znaleźć można tłumaczenia jego licznych artykułów publicystycznych. Czytając Dugina, trzeba jednak pamiętać, że po pierwsze jest to ideolog ogarnięty manią przywrócenia Rosji utraconej wielkości i jego piśmiennictwo jest podporządkowane temu celowi, a po drugie, że jego wpływ na realną politykę pozostaje niewielki.

⁸ Mackiewicz Józef, *Zwycięstwo prowokacji*, Warszawa 1986, s. 15.

⁹ Tamże, s. 16.

¹⁰ Tamże, s. 221.

¹¹ Tamże, s. 36.

¹² Tamże, s. 13.

zwłaszcza tych negatywnych, opartych na zaszłościach i nierozwiązywalnych krzywdach, zwłaszcza dziś jest chyba wyjątkowo ważne. W XXI wieku Europa Wschodnia musi się mierzyć z kolejnym zagrożeniem ze strony Rosji i nową wersją totalitaryzmu – Putinowskiego raszyzmu.

Według Mackiewicza istotą sowieckiego totalitaryzmu¹³ było zawłaszczenie myśli i słowa. Zniszczenie fundamentu człowieczeństwa, czyli krytycznego myślenia i zdeformowanie języka. Mackiewicz pisał, „[w]ątpienie stało się karalne. A tam, gdzie nie ma wątpliwości, nie może być zastanowienia, a więc nie może być myśli poszukującej. Stąd dawna Rosja, przesadnie być może, słynąca z «rozcinięcia włosa», przestoczyła się w kolektyw bezmyślnie powtarzający wersety leninowskich dogmatów”¹⁴. Wydaje się, że wspólnym fenomenem totalitaryzmu (i sowieckiego, i raszystowskiego) jest właśnie „[o]debranie ludzkim słowom ich pierwotnego znaczenia. Fenomen ten występuje pod różną postacią. Czasem chodzi tylko o zamącenie znaczenia słowa, czasem o nadanie mu wręcz odwrotnego sensu. To zdegradowanie mowy ludzkiej, a tym samym głównego instrumentu kultury ludzkiej, do rzeczy bez wartości”¹⁵. Wystarczy obejrzeć dziś jakikolwiek program rosyjskiej telewizji państwowej, by zobaczyć i usłyszeć, jak jej propaganda realizuje opisane przez Mackiewicza dzieło zniszczenia¹⁶.

---

¹³ Carl Friedrich i Zbigniew Brzeziński, definiując istotę totalitaryzmu, pisali o sześciu cechach tzw. syndromu totalitarnego: a) jedna ideologia obowiązująca wszystkich obywateli, b) jedna partia (przenikająca się z aparatem administracyjnym) z wybitną jedynostką na czele, c) terrorystyczna policja, d) monopol komunikacji, e) monopol broni i siły zbrojne całkowicie podporządkowane partii, f) centralnie zarządzana gospodarka. Brzeziński Zbigniew, Friedrich Carl J., *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge 1956, cyt. za: Grinberg Daniel, *Wstęp do wydania polskiego*, [w:] Arendt Hannah, *Korzenie totalitaryzmu*, Warszawa 2014, s. 22.

¹⁴ Mackiewicz Józef, dz. cyt., s. 47.

¹⁵ Tamże, s. 51.

¹⁶ Propaganda Putinowska funkcjonuje na kilku poziomach i płaszczyznach. Wykorzystuje wszelkie narzędzia do rozpowszechniania dezinformacji, fake newsów, półprawd i opinii, które uzasadniają agresywne działania Rosji na arenie międzynarodowej. Rosja *de facto* prowadzi więc ze światem niewypowiedzianą wojnę informacyjną, zwłaszcza w przestrzeni internetowej. Na ten temat więcej: Łuczuk Piotr, *Cyberwojna. Wojna bez amunicji?*, Kraków 2017 (zwłaszcza rozdziały: *Długie ręce Kremla*, s. 63–67; *Rosyjski niedźwiedź rusza na polowanie*, s. 89–100; *Rosyjskie działania wobec Polski i fenomen fake news*, s. 109–116); Aro Jessika, *Trolle Putina*, przełożyła Marta Laskowska, Kraków 2020; Pomerantsev Peter, *To nie jest propaganda. Przygody na wojnie z rzeczywistością*, Warszawa 2019.

Wystarczy przypomnieć sobie przemówienia Putina i jego zwolenników zarówno te usprawiedliwiające zajęcie Krymu, jak i te tłumaczące pseudoreferenda przeprowadzone na wschodzie Ukrainy, by zobaczyć, że stosuje te same metody, o których Mackiewicz pisał: „[p]ozbawienie słów ich pierwotnego znaczenia, nazywanie agresji «wyzwoleniem», niewoli «wolnością», nietolerancji «tolerancją», nominacji «wyborami» etc. etc. zmierza do zmuszenia, nie narody, lecz wszystkich ludzi do posługiwania się językiem – na własną niekorzyść. Tzn. obiecując w nagrodę za wyrzeczenia się dotychczasowych słów, kultury i wolności ducha – niewolę totalną”¹⁷.

Józef Mackiewicz przestrzegał przed postrzeganiem Związku Sowieckiego jako normalnego państwa, pisząc „[j]ak Rosja sowiecka polityka sowiecka nie jest bowiem polityką państwa, a polityką spisku przeciwko innym państwom”¹⁸. I znów okazuje się, że polityka zagraniczna Rosji pod wodzą Putina, będąca realizacją XXI-wiecznego totalitaryzmu rasy-stowskiego także nie mogła być oceniana jak polityka innych państw. Nord Stream 1 i Nord Stream 2 okazały się w trakcie wojny na Ukrainie narzędziami nacisku na Europę Zachodnią zamiast deklarowanymi projektami biznesowymi. Putin i jego zwolennicy jako jedyni na świecie w trakcie rozpoczętej przez siebie wojny na Ukrainie wielokrotnie grozili użyciem broni atomowej (takie groźby w przestrzeni publicznej pojawiły się pierwszy raz od 1989 r.), a prowadzona przez nich wojna pełna jest działań, które noszą znamiona zbrodni wojennych (Mariupol), zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni ludobójstwa (Buczka, Irpień), a sposób prowadzenia działań militarnych jest kompletnie niezgodny z prawem międzynarodowym (ostrzał infrastruktury cywilnej, tzw. zaczystki, czyli morderstwa Ukraińców wedle przygotowanych wcześniej list osób do zlikwidowania).

Istota dyktatury pozostała w XXI wieku tym, czym była w XX, jak pisał Mackiewicz: „[p]olitycznym, totalitarnym reżymem. I reżym ten nie może stać się innym, gdyż korzenie jego tkwią w założeniu spisku skierowanego przeciwko całej ludzkości”¹⁹. Parafrazując Mackiewicza, totalitaryzm XX i XXI wieku zagraża cywilizacji i kulturze „[k]ażdej. Rzymskiej, bizantyjskiej, chińskiej, indyjskiej, arabskiej. Będąc wrogiem nie

---

¹⁷ Mackiewicz Józef, dz. cyt., s. 52.

¹⁸ Tamże, s. 48.

¹⁹ Tamże, s. 103.

narodów, lecz człowieka jako takiego, jest wrogiem i jego Boga, i całego dorobku ludzkiego”²⁰.

Wspólna droga do wolności

Co zatem należy robić w obliczu tego starego-nowego zagrożenia? Po pierwsze Mackiewicz radził odrzucić partykularne interesy narodowe. Na stronach *Zwycięstwa prowokacji* udowodnił, że kierowanie się nimi w latach 20. XX wieku umożliwiło zwycięstwo sowieckiego komunizmu. Na szczęście 100 lat później sytuacja wygląda zdecydowanie lepiej. Niesamowita pomoc, jaką Ukraina otrzymała i otrzymuje m.in. od krajów Europy Wschodniej, często właśnie wbrew partykularnym interesom, pozwala Ukraincom walczyć o wolność. Według Mackiewicza w XX wieku wspólny wróg to sowiecki totalitaryzm, a wszelkie problemy w Europie Wschodniej należy rozwiązywać, mając tego świadomość. Z emfazą pisał, że „[m]usimy odrzucić zasadę prymatu interesu narodowego nad interesem idei wolności. Żadnymi względami partykularyzmu narodowego nie można dziś usprawiedliwiać działania na szkodę ludzkości. Nie ma takich racji ani geograficznych, ani terytorialnych, ani granicznych, ani w ogóle boskich czy ludzkich, którymi można by wymusić kapitulację z wolności. Nie bójmy się tego wyświechtanego patosu. Bo czy patos, czy nie patos, wolność jest człowiekowi potrzebna jak powietrze do oddychania, jak woda do picia. Przedmiotem naszych zainteresowań, przedmiotem naszej polityki, i przedmiotem naszej walki na śmierć i życie, może być – wobec aktualnego zagrożenia komunistycznego – tylko wolność, w tych granicach, w jakich ludzkość dostąpić jej może na ziemi. O to idzie stawka”²¹. Z pełną świadomością, że takie stanowisko jednocześnie „[n]ie jest przepisem do załatwienia jakichkolwiek spraw i problemów granicznych, narodowościowych, ekonomicznych czy innych”²².

Takie stanowisko najdobitniej wyrażają działania Polski i innych państw Europy Wschodniej, które jako pierwsze przekazywały broń walczącej Ukrainie. Często mimo trudnej przeszłości i wielu nierozwiązanych sporów historycznych (jak choćby rzeź wołyńska²³). To jednak wywołuje

---

²⁰ Tamże, s. 211.

²¹ Tamże, s. 218.

²² Tamże, s. 225.

²³ Ludobójstwo dokonane przez Ukraińców na ok. 50–60 tys. Polakach podczas okupacji terenów II Rzeczypospolitej przez III Rzeszę, w okresie od lutego 1943 r. do lutego

natychmiastowe reakcje zarówno na szczeblu najwyższym – w relacjach międzypaństwowych, jak i w relacjach między samymi społeczeństwami. Ambasador Ukrainy w Polsce Andrij Deszczycia w marcu 2022 r. powiedział: „Straciliśmy brata – Moskwę, ale zyskaliśmy siostrę – Polskę”²⁴, sami Ukraińcy zaś sprzątają zapomniane polskie cmentarze²⁵. Warto także odnotować gesty zupełnie symboliczne, jak choćby odsłonięcie pomników lwów przy cmentarzu Orłat Lwowskich²⁶. Wypada mieć nadzieję, że dotychczasowe spory zostaną wspólnie rozwiązane z korzyścią dla wielorakich wschodnioeuropejskich tożsamości i kultur oraz ich dziedzictwa narodowego, etnicznego, religijnego i historycznego.

W trakcie lektury *Zwycięstwa prowokacji* warto pamiętać o tym, że doświadczenia Europy Wschodniej są inne niż Europy Zachodniej, zwłaszcza w kontekście totalitaryzmu sowieckiego. Na Zachodzie Europy trudniej pozbyć się dbałości o partykularne interesy, tak jak trudniej było spojrzeć na Związek Sowiecki w XX wieku jak na śmiertelne zagrożenie dla całego świata. O tym też wspomina Mackiewicz: „[N]aczelną

1945 r. Szerzej: Motyka Grzegorz, *Wołyń '43: ludobójcza czystka – fakty, analogie, polityka historyczna*, Kraków 2016; Motyka Grzegorz, *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”: konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, Kraków 2011; *Antypolska akcja OUN-UPA 1943–1944: fakty i interpretacje*, Grzegorz Motyka i Dariusz Libionka (red.), Warszawa 2002; Hryciuk Grzegorz, *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń 2005.

²⁴ Miastowska Agnieszka, *Wzruszające słowa ambasadora Ukrainy. „Straciliśmy brata – Moskwę, ale zyskaliśmy siostrę – Polskę”*, <https://natemat.pl/400525,stracilismy-brata-moskwe-ale-zyskalismy-siostre-polske-ambasador-ukrainy> [dostęp: 10.01.2023].

²⁵ Olich Anatol, *Miejskowa hromada uporządkowała polski cmentarz w Holobach*, <https://monitorwoylanski.com/pl/news/4335-miejskowa-hromada-uporzadkowala-polski-cmentarz-w-holobach> [dostęp: 10.01.2023]; MW, *Miejscowi mieszkańcy oraz wolontariusze z Łucka uporządkowali Polski Cmentarz Wojenny w Przebrażu*, <https://monitorwoylanski.com/pl/news/4333-miejscowi-mieszkanicy-oraz-wolontariusze-z-lucka-uporzadkowali-polski-cmentarz-wojenny-w-przebrazu> [dostęp: 10.01.2023]; Olich Anatol, *Ukraińcy uporządkowali polskie cmentarze w Szpanowie, Żurawnikach i Rokitnie*, <https://monitorwoylanski.com/pl/news/4337-ukraincy-sprzataja-polskie-cmentarze> [dostęp: 10.01.2023]; Bajdecki Piotr, *W Zbarażu również uporządkowano polski cmentarz*, <https://monitorwoylanski.com/pl/news/4341-w-zbarazu-rowniez-uporzadkowano-polski-cmentarz> [dostęp: 10.01.2023]; *Ukraińcy porządkują polskie cmentarze na Wołyniu. Gest wdzięczności*, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/ukraincy-porzadkuja-polskie-cmentarze-na-woylaniu-gest-wdziecznosci-wideo/4cq1eg0> [dostęp: 10.01.2023].

²⁶ Smaga Dawid, *Lwy z Cmentarza Orłat Lwowskich odsłonięte. Ważny gest Ukraińców*, <https://wiadomosci.wp.pl/lwy-z-cmentarza-ortal-lwowskich-odsloniete-wazny-gest-ukraincow-6770906370591712a> [dostęp: 10.01.2023].

zasadą wszystkich polityk Zachodu w stosunku do bolszewizmu już wówczas stało się wszechwładne *wishful thinking*²⁷. Trudno nie oprzeć się wrażeniu, że przez dwie dekady Zachód Europy w ten sam sposób patrzył na dyktatorskie zapędy Putina i ani Czeczenia, ani Gruzja, ani nawet aneksja Krymu tego nie zmieniały. Swoją drogą, Mackiewicz – zgodnie ze swoją dewizą – bez emocji i realistycznie ocenił w XX wieku, że „[b]ez współdziałania Niemiec, wyzwolenie wschodniej Europy wydaje się trudne do zrealizowania”²⁸. Współcześnie, bez współdziałania Zachodu, a zwłaszcza większej aktywności Niemiec²⁹, pokonanie XXI-wiecznego totalitarnego rasyzmu będzie niezwykle trudne.

Józef Mackiewicz, komentując dalej politykę państw zachodnich wobec Związku Sowieckiego, pisał, że „[p]olityka Zachodu podczas wojny kierowała się względami narzuconymi jej przez sojusz z Sowietami; polityka Zachodu po wojnie kieruje się względami narzuconymi jej przez chęć pokojowej koegzystencji z Sowietami”³⁰. Podobnie dziś, polityka Zachodu to też wypadkowa dbałości o własne interesy. Jak pisał z przekąsem Mackiewicz, „[j]akby historia знаła takie przykłady, że w polityce obowiązuje miłość do bliźniego większa, niż do siebie...”. Taka właśnie jest rola Europy Wschodniej, czyli przypominanie za Mackiewiczem: „wspólna droga do wolności. Nie własna droga «dla dobra narodu», a wspólna droga dla dobra ludzkości”³¹. To jednocześnie wielka szansa dla całej Europy Wschodniej – z przedmiotu polityki międzynarodowej stać się jej podmiotem i móc wpływać na kierunki polityki całej Europy, zgodnie z własnym nadrzędnym interesem – geopolitycznym upodmiotowieniem i likwidacją wielowiekowego zagrożenia.

Kolejna kwestia, którą zajmował się Mackiewicz, to przyszłość Rosji po upadku sowieckiego totalitaryzmu. I znów trudno o bardziej aktualną kwestię, gdyż pytanie, jaka przyszłość czeka Rosję po Putinie, nie może

---

²⁷ Mackiewicz Józef, dz. cyt., s. 101.

²⁸ Tamże, s. 209.

²⁹ W tym kontekście warto zapoznać się z kalendarium aktywności polskiego rządu na rzecz zbudowania tzw. koalicji chętnych w celu przekazywania Ukrainie kolejnych partii ciężkiego sprzętu niezbędnego do kontynuowania obrony. Wedle ostatnich wiadomości (luty 2023 r.) włączyły się w nią także Niemcy i dzięki temu Ukraina otrzymała czołgi Leopard. Dahm Julia, *Niemiecki minister obiecał Ukrainie czołgi Leopard 1*, <https://www.euractiv.pl/section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/niemiecki-minister-obiecal-ukrainie-czolgi-leopard-1/> [dostęp: 08.03.2023].

³⁰ Mackiewicz Józef, dz. cyt., s. 29.

³¹ Tamże, s. 218

się dotychczas doczekać żadnej odpowiedzi. Krytycznie oceniał zbyt szybkie ułożenie stosunków z rządem bolszewickim, pisząc „[w] końcu roku 1919, czyli w okresie trwających jeszcze walk z bolszewizmem, Lloyd George znosi nagle blokadę Sowieców, postanawia nawiązać stosunki handlowe z komunistami i udzielić im pomocy gospodarczej pod pretekstem nawiązania kontaktu z «narodem rosyjskim», oraz «pomocy narodowi rosyjskiemu». Był to niewątpliwie cios zadany siłom antybolszewickim w ich ciężkiej walce o wolność”³². To mogą być ważne słowa, gdy Rosja będzie odbudowywać się po wojnie na Ukrainie, refleksje Mackiewicza są jasnym ostrzeżeniem przed zbyt szybkim zniesieniem sankcji, zanim wolna Rosja poradzi sobie z brzemieniem przeszłości i uda się jej w końcu doprowadzić do końca procesy demokratyzacji.

Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania, wypada stwierdzić, że *Zwycięstwo prowokacji* to jedno z najgłośniejszych wezwań do walki o wolność. Walki z totalitaryzmem i z definicji nieludzkim systemem. Jak pisał Mackiewicz, „[w]szystkie rządy komunistyczne, gdziekolwiek są, sprawowane są naprawdę wbrew woli ludności. Są jej narzucone siłą, podstępem i fałszem”³³. W swym niepowtarzalnym poetyckim stylu podkreślał w innym miejscu: „w tym wypadku walka toczy się o już nie o wolność narodu, lecz wolność – człowieka”³⁴. Książka Mackiewicza to także ponadczasowy poradnik geopolityczny nie tylko dla naszej części Europy³⁵. Mackiewicz pisał: „[D]zisiejsza polityka służyć winna interesom człowieczeństwa, aktualnie, aby go uchronić przed globalną katastrofą. Musimy zdać sobie sprawę, że zachodzi wielki proces przejścia od dotychczasowego «adwokatowania» interesom narodowym, do «adwokatowania» interesom ludzkim”³⁶.

Wreszcie u Mackiewicza znajdziemy także odpowiedź na wszelkie atomowe groźby Putina: „[k]atastrofa, to nie śmierć połowy ludzkości w

---

³² Tamże, s. 73.

³³ Tamże, s. 219.

³⁴ Tamże, s. 210.

³⁵ Jak trudne może być pogodzenie strategicznych interesów Polski z geopolitycznymi zmianami i interesami innych podmiotów polityki międzynarodowej pisze m.in. Budzisz Marek, *Samotność geostrategiczna Polski*, Warszawa 2022.

³⁶ Mackiewicz Józef, dz. cyt., s. 218.

wojnie atomowej. Katastrofa, to życie całej ludzkości pod panowaniem ustroju komunistycznego³⁷. Wobec wojny na Ukrainie prowadzonej w imię Putinowskiego rasyzmu dodać należy, że taką katastrofą byłyby życie pod panowaniem jakiegokolwiek ustroju totalitarnego.

Bibliografia

- Antypolska akcja OUN-UPA 1943–1944: fakty i interpretacje*, Grzegorz Motyka i Dariusz Libionka (red.), Warszawa 2002.
- Aro Jessika, *Trolle Putina*, przełożyła Marta Laskowska, Kraków 2020.
- Bajdecki Piotr, *W Zbarazu również uporządkowano polski cmentarz*, <https://monitor-wolynski.com/pl/news/4341-w-zbarazu-rowniez-uporzadkowano-polski-cmentarz> [dostęp: 10.01.2023].
- Brzeziński Zbigniew, Friedrich Carl J., *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge 1956.
- Brzeziński Zbigniew, *Wielkie bankructwo*, Paryż 1990.
- Budzisz Marek, *Samotność geostrategiczna Polski*, Warszawa 2022.
- Dahm Julia, *Niemiecki minister obiecał Ukrainie czołgi Leopard 1*, <https://www.euractiv.pl/section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/niemiecki-minister-obiecal-ukrainie-czolgi-leopard-1/> [dostęp: 08.03.2023].
- Dugin Aleksandr, *Czwarta teoria polityczna*, przekład Aleksandra Radlak, Warszawa 2019.
- Dugin Aleksandr, *Manifest Wielkiego Przebudzenia i pisma czasu wojny*, przekład Mateusz Piskorski, Warszawa 2022.
- Dugin Aleksandr, *Podstawy geopolityki*, przekład Aleksandra Radlak, Warszawa 2019.
- Dugin Aleksandr, *Putin kontra Putin. Dwa oblicza jednego systemu*, przekład Eugeniusz Karol Onufryjuk, Warszawa 2019.
- James Gregor A., *Fascism and the New Russian Nationalism*, „Communist and Post-Communist Studies”, 1998, nr 31(1), s. 1–15.
- Grinberg Daniel, *Wstęp do wydania polskiego*, [w:] Arendt Hannah, *Korzenie totalitaryzmu*, Warszawa 2014.
- Hryciuk Grzegorz, *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń 2005.
- [Hasło:] *Józef Mackiewicz*, [w:] *Encyklopedia popularna PWN*, tom 5 Kon–Mas, Warszawa 1997.
- Lewandowski Waclaw, *Józef Mackiewicz. Artyzm, biografia, recepcja*, Londyn 2000.
- Łuczuk Piotr, *Cyberwojna. Wojna bez amunicji?*, Kraków 2017.
- Łukomski Grzegorz, *Józef Mackiewicz (1902–1985). U źródeł antykomunizmu ideowego*, Łomianki 2019.
- Maciąg Kazimierz, *Sam jeden. Józef Mackiewicz: pisarz i publicysta*, Warszawa 2021.
- Mackiewicz Józef., *Zwycięstwo prowokacji*, Warszawa 1986.
- Mianowicz Tomasz, *Józef Mackiewicz w Niemczech: pisarz jeszcze nie znany?*, „Archiwum Emigracji. Studia – Szkice – Dokumenty”, 2002/2003, nr 5/6, s. 176–189.

---

³⁷ Tamże, s. 222.

- Miastowska Agnieszka, *Wzruszające słowa ambasadora Ukrainy. „Straciliśmy brata – Moskwę, ale zyskaliśmy siostrę – Polskę”*, <https://natemat.pl/400525,stracilismy-brata-moskwe-ale-zyskalismy-siostre-polske-ambasador-ukrainy> [dostęp: 10.01.2023].
- MW, *Miejscowi mieszkańcy oraz wolontariusze z Lucka uporządkowali Polski Cmentarz Wojenny w Przebrażu*, <https://monitorwolynski.com/pl/news/4333-miejscowi-miesz-kancy-oraz-wolontariusze-z-lucka-uporzadkowali-polski-cmentarz-wojenny-w-przebrazu> [dostęp: 10.01.2023].
- Motyka Grzegorz, *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”: konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, Kraków 2011.
- Motyka Grzegorz, *Wołyń '43: ludobójcza czystka – fakty, analogie, polityka historyczna*, Kraków 2016.
- Olich Anatol, *Miejscowa hromada uporządkowała polski cmentarz w Hołobach*, <https://monitorwolynski.com/pl/news/4335-miejscowa-hromada-uporzadkowala-polski-cmentarz-w-holobach> [dostęp: 10.01.2023].
- Olich Anatol, *Ukraińcy uporządkowali polskie cmentarze w Szpanowie, Żurawnikach i Rokitnie*, <https://monitorwolynski.com/pl/news/4337-ukraincy-sprzataja-polskie-cmentarze> [dostęp: 10.01.2023].
- Pomerantsev Peter, *To nie jest propaganda. Przygody na wojnie z rzeczywistością*, Warszawa 2019.
- Smaga Dawid, *Lwy z Cmentarza Orląt Lwowskich odsłonięte. Ważny gest Ukraińców*, <https://wiadomosci.wp.pl/lwy-z-cmentarza-ortal-lwowskich-odsloniete-wazny-gest-ukraincow-6770906370591712a> [dostęp: 10.01.2023].
- Snyder Timothy D., *The War in Ukraine Has Unleashed a New Word*, <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html> [dostęp: 10.01.2023].
- Supruniuk Mirosław A., *Józef Mackiewicz w niezależnym obiegu wydawniczym w PRL w latach 1976–1989 (1990)*, „Archiwum Emigracji. Studia – Szkice – Dokumenty”, 2021/2022, nr 29, s. 408–426.
- Ukraińcy porządkują polskie cmentarze na Wołyniu. Gest wdzięczności*, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/ukraincy-porzadkuja-polskie-cmentarze-na-wolynium-gest-wdziecznosci-wideo/4cq1eg0> [dostęp: 10.01.2023].
- Якубова Лариса, *Онтологія рашизму: Україна як alter ego Росії*, „Український історичний журнал”, 2022, nr 4, s. 78–92.

The Triumph of Provocation in the 21st Century. The Actuality of Józef Mackiewicz’s Thought and the Geopolitical Situation of Eastern Europe

Summary

Józef Mackiewicz was one of the most prominent Polish publicists and political writers of the 20th century, whose journalism analyzed communist ideology and characterized the reasons for its success in the world in the second half of the 20th century. Russia's aggression against Ukraine, first in 2014 and then in 2022, showed that the threat of totalitarianism is still present, this time in the form of 21st-century Russian fascism (rashism). The research thesis of the article is to recognize that the thought of Józef Mackiewicz is

also relevant to this new form of anti-democratic ideology. The article identifies those views of Mackiewicz contained in the book entitled *The Triumph of Provocation*, which are worth recalling in the current geopolitical situation in Eastern Europe

Keywords: Józef Mackiewicz, totalitarianism, war in Ukraine, rashism, Russian fascism

Provokacijos pergale XXI amžiuje. Józefo Mackiewicziaus įžvalgų aktualumas geopolitinės padėties Rytų Europoje atžvilgiu

Santrauka

Józef Mackiewicz buvo vienu žymiausių XX amžiaus Lenkijos politiniu rašytoju ir publicistu, kurio darbai analizavo komunistinę ideologiją bei jos sėkmės pasaulyje antroje XX amžiaus pusėje prielaidų charakteristiką. Rusijos agresija Ukrainoje, pirma 2014 metais, vėliau 2022 metais, parodė, kad totalitarizmo grėsmė ir toliau lieka aktuali, šį kartą XXI amžiaus rusiško fašizmo (rašismo) forma. Straipsnio tyrimo tezę sudaro pripažinimas, kad Józefo Mackiewicziaus įžvalgos yra aktualios ir tos naujos antidemokratinės ideologijos atžvilgiu. Šis straipsnis taip pat parodo tas Mackiewicziaus pažiūras, kurias verta prisiminti šiuo metu susiklosčiusioje geopolitinėje padėtyje Rytų Europoje.

Raktažodžiai: Józef Mackiewicz, totalitarizmas, karas Ukrainoje, rašizmas, rusiškas fašizmas

Zwycięstwo prowokacji w XXI wieku. Aktualność myśli Józefa Mackiewicza a geopolityczna sytuacja Europy Wschodniej

Streszczenie

Józef Mackiewicz był jednym z najwybitniejszych polskich publicystów i pisarzy politycznych XX wieku, którego publicystyka zawierała analizę ideologii komunistycznej oraz charakterystykę przyczyn jej sukcesu na świecie w drugiej połowie XX wieku. Agresja Rosji na Ukrainę najpierw w 2014 roku, a potem w 2022 roku pokazała, że zagrożenie totalitaryzmem jest nadal aktualne, tym razem w formie XXI-wiecznego rosyjskiego faszyzmu (raszyzmu). Tezę badawczą artykułu jest uznanie, że myśl Józefa Mackiewicza jest aktualna także wobec tej nowej formy antydemokratycznej ideologii. Artykuł wskazuje te poglądy Mackiewicza, które warto przypomnieć w obecnej sytuacji geopolitycznej Europy Wschodniej.

Słowa kluczowe: Józef Mackiewicz, totalitaryzm, wojna na Ukrainie, raszyzm, rosyjski faszyzm